

ЕТНІЧНІСТЬ У ЗМІ ПОРАДИ ЖУРНАЛІСТАМ

КИШЕНЬКОВИЙ ПОСІБНИК

Херсонське обласне відділення Соціологічної асоціації України

Етнічність у ЗМІ Поради журналістам Кишеньковий посібник

Херсон-2017

Етнічність у ЗМІ: Поради журналістам. Кишеньковий посібник /
Укладач М.Гоманюк. – Херсон: Гілея, 2017. – 12 с.

PDF-версія посібника знаходиться на сайті
Херсонської соціологічної спільноти SOCKS.UA

ПЕРЕДМОВА

В умовах політичної кризи питання поглиблення національної єдності та поваги до громадян різного етнічного походження набуло надзвичайної актуальності. Одну з ключових ролей в цьому відіграє журналістика. Це вимагає від працівників ЗМІ та блогерів відповідної кваліфікації, бо в цій сфері навіть одне необережне слово може викликати негативні наслідки.

Як показують дослідження, знання однієї етнічної групи відносно іншої у значній мірі стереотипізовані, в тому числі у негативному сенсі. Це відбувається з одного боку через брак інформації, з іншого через те, що журналістські матеріали часто замість того, щоб формувати позитивне ставлення до різних етноконфесійних груп роздмухують міжетнічну ворожнечу. Запропоновані поради мають допомогти журналісту уникнути небажаних наслідків в роботі, пов'язаній з національними та етнічними питаннями, релігійним життям та мігрантами.

ЩО ТАКЕ ЕТНІЧНА ЖУРНАЛІСТИКА?

Етнічна журналістика – це цікаво! Етнічне розмаїття – це культурний капітал нації. Це перевага, а не бич. Статті та сюжети про культуру та життя різних етнічних груп завжди цікаві. Це так само цікаво як і національні напої і страви. Смачного!

Що ж таке етнічна журналістика? З одного боку, етнічна журналістика – це журналістика, що звертається до тематики міжетнічних відносин, особливостей життя та культури різних етнічних груп, а з іншого боку, етнічна журналістика – це також ЗМІ недержавними мовами, журналістика національних меншин та діаспор.

Основні сфери етнічної журналістики:

- Етнокультурна тематика

- “Національні меншини”
- Міграція
- “Мовні проблеми”
- “Етнічний кримінал”
- “Міжетнічні конфлікти”
- Національний екстремізм

Штучність! Частина термінів у цьому переліку подана в лапках, оскільки часто “етнічними” чи “міжетнічними” проблеми стають штучно – в тому числі коли вони так описуються у ЗМІ. Так, звичайний конфлікт на економічному підґрунті стає “міжетнічним”, коли його починають так називати.

ТРОХИ СУЧАСНОЇ ЕТНОСОЦІОЛОГІЇ

Увага до термінів! Нація, народ, народність, етнос – це не синоніми! Всі ці слова мають своє значення і це треба враховувати у ваших матеріалах.

Нація (політична нація, нація-держава) – це така політико-територіальна спільнота, яка формується на засадах належності до громадян даної держави без урахування їх етнічного походження, релігійних та культурно-мовних особливостей.

Етнічна група (етнос) – це культурна спільнота, що надає великої ваги міфам про походження та історичній пам’яті й відрізняється однією або кількома культурними особливостями: релігією, звичаями, мовою, інституціями (Ентоні Сміт).

Поняття **“народ”** вживається у різних сенсах, хоча частіше у значенні нації. Наприклад, у Конституції України, яка написана “від імені Українського народу – громадян України всіх національностей”. У побуті “народами” часто називають етнічні групи.

Різницю між етнічною та національною приналежністю легко побачити у випадку окремих груп. Наприклад, англійці та британці, казахи та казахстанці, євреї та ізраїльтяни – це не одне й теж. Англійці, казахи та євреї – це етнічні групи, а британці, ізраїльтяни та казахстанці – це національні спільноти, представниками яких можуть бути люди з будь-якою етнічністю, в тому числі українці (в цьому випадку зрозуміло, що мова йде про українців як етнічну групу). Попри те, що у більшості випадків назва нації та етносу співпадають, треба пам’ятати про це. Коли ви використовуєте назви націй та етносів, звертайте увагу в якому контексті ви їх вживаєте.

Міжетнічні чи міжнаціональні (міжнародні)? Якщо ви описуєте стосунки між різними державами, то у цьому випадку варто використовувати поняття “міжнаціональні”. Якщо ж ви пишете про стосунки між окремими етнічними спільнотами всередині країни, то варто послуговуватися словом “міжетнічні”.

Етнічна приналежність – це одна з ідентичностей, які обираються самостійно. Зовнішні ознаки і мова – не завжди ознака приналежності до тієї чи іншої етнічної групи. Етнічна приналежність знаходиться “в голові” – людина сама вирішує ким себе вважати. Етнічність не визначається етнічністю батьків чи країною вашого народження. Зрештою, етнічна ідентичність може бути множинною, ситуативною (з’являтися за потреби час від часу) або взагалі бути відсутньою.

Національна меншина? Пам’ятайте, що попри те, що цей термін є офіційним в Україні (Конституція України, Закон про національні меншини), інколи вживання його є доволі сумнівним, оскільки саме слово “меншина” несе в собі певний меншовартісний відтінок. Пригадайте, образливе радянське слово “нацмен”. Тим більше, що в окремих районах національні “меншини” стають більшостю.

Закон України “Про національну меншину в Україні”

Стаття 3. До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою.

Хоча поняття “корінні народи” й функціонує в юридичному полі, не існує уніфікованого міжнародного визначення цього терміну. В Україні на офіційному рівні статус корінного народу у 2014 році було закріплено за кримськими татарами. Також корінними народами України називають українців та етнічні групи, які проживають переважно на території України та не мають власних державних утворень: караїмів, кримчаків та гагаузів.

Корінні чи не корінні? В сучасному суспільстві все так перемішано, що корінними мешканцями (автохтонами, аборигенами, тубільцями) можуть вважатися тільки міфічні воїни, що проросли з зубів дракона. Не вірите? Покопайтеся у вашій генеалогії. Практично всі ми мігранти всього-на-всього у другому-третьому поколінні.

Може краще “старожил”? Якщо вам конче необхідно відокремити людей або групи, які відрізняються за часом, який вони провели у даному населеному пункті чи регіоні, то для “корінних” мешканців є цілком нейтральне слово “старожил”.

ВИ ПРАЦЮЄТЕ НАД МАТЕРІАЛОМ ДЛЯ ЗМІ, ПОВ’ЯЗАНИМ З ЕТНІЧНИМИ ПИТАННЯМИ, ОТЖЕ ЗВЕРНІТЬ УВАГУ НА НАСТУПНЕ:

Компетентність! Люди, треба розбиратися в тому, про що ви пишете! Диявол ховається у деталях. Те, що може для вас вийти дрібницею, може мати велике значення для тієї чи іншої етнічної спільноти. Треба добре знати етнічну групу, про яку ви пишете. Особливо це стосується конфесійних аспектів суспільного життя, бо тут додається ще й релігійний чинник.

Авторизація! Не лінуйтеся авторизувати текст у фігурантів ваших матеріалів. Додатково зверніться до експерта – історика, соціолога або релігієзнавця. Напевно такі спеціалісти є у вашому оточенні. У крайньому випадку є Google.

Пабло Дієго Хосе Франсіско де Паула Хуан Непомусено Марія де лос Ремедіос Сіпріано де ла Сантісіма Трінідад Кліто Руїс-і-Пікассо! Перевіряйте написання імен та власних назв! Дуже просто помилитися у написанні прізвища з важкою фонетикою. Авторизуйте імена у їх носіїв.

Не плутайте об’єкт та суб’єкт проблеми! Іноді різноманітні складні соціальні процеси представляються як результат впливу етнічного фактору. Це не завжди так. Не допускайте спрощеного розуміння проблеми на кшталт “Вітер дме, тому що дерева гнуться”. Подумайте, чи зникнуть конкретні види соціальних проблем та окремі види злочинності, якщо зникнуть певні соціальні чи етнічні групи, які ототожнюються з ними?

Увага до етнічного маркування! Пам’ятайте, що необережне використання етнічної ознаки в медіях може стати приводом для міжетнічної напруженості та конфліктів у конкретній громаді та суспільстві у цілому. Подумайте, а чи варто взагалі згаду-

вати етнічну приналежність фігурантів, особливо в матеріалах, пов'язаних з криміналом? Дуже часто ми можемо спостерігати, як серйозні соціальні, кримінальні та інші подібні проблеми обговорюються виключно в рамках етнічної чи конфесійної термінології. Мова не про свідомі провокації, в яких реально існуючий соціальний конфлікт переводиться в «етнічну» площину, мова йде про нездатність відокремити реальну проблему від існуючого етнічного або конфесійного стереотипу.

Людина має безліч соціальних статусів! (Ще раз про етнічне маркування) І етнічний або національний статус часто не є головними. Не потрібно без особливої необхідності згадувати в публікаціях етнічну ознаку фігурантів. Подумайте, чи завжди потрібно актуалізувати (підкреслювати) етнічну приналежність героїв або персонажів? А що це дасть? Якими будуть можливі наслідки? Може це мова ворожнечі?

Мова ворожнечі – це будь-які вислови, контекст чи візуальні зображення, що призводять до створення або поглиблення вже існуючої ворожнечі між відмінними за певними, в тому числі етноконфесійними ознаками групами суспільства. Крім прямих закликів до насилля та дискримінації до мови ворожнечі відносять також створення негативного іміджу певної етнічної групи, протиставлення одного етносу іншому, згадування етнічної групи чи окремих її представників у принизливому та образливому контексті, пряме або завуальоване ствердження того, що одна етнічна спільнота створює незручності в існуванні іншої.

Обережно, стереотипи! Не забувайте, що етнічність – це надзвичайно сприятливий ґрунт для стереотипів, в тому числі негативних. Здебільшого негативних. Згадайте хоча б анекдоти, де героям певної етнічної приналежності приписуються різні риси характеру та моделі поведінки. Не транслюйте у своїх медіях ці стереотипи далі. Інколи люди ще вірять друкованому слову. Намагайтеся стежити, чи є у ваших матеріалах ідеї нерівності

національностей та етносів, негативні стереотипи, образливі лексеми, що зачіпають етнічні почуття людей.

Не узагальнювати! Журналіст має всебічно й об'єктивно розглядувати події без узагальнень у бік цілого етносу. Ви впевнені, що на кількох негативних прикладах з життя представників будь-якого етносу можна робити негативні узагальнення про всю етнічну групу? Так чиниться відповідно до сумнозвісного принципу «колективної відповідальності», взагалі-то.

Небажане протиставлення! Інколи одна частина населення психологічно віддаляється від іншої – іноетнічної, через те, що подається у засобах масової інформації як “нетутешня”, “пришла”, “не наша”.

Не переборщіть! Вже сама інтенсивність згадування у ЗМІ певної етнічної групи може нести додаткову інформацію. Наприклад, на-

Кримінальний кодекс України.

Стаття 161. *Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії*

1. *Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, караються штрафом до п'ятидесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.*

віть позитивне багатократне згадування однієї етнічної групи може дати зворотній ефект і сформувати викривлене її сприйняття. Думайте про збалансованість подачі інформації про різні етнічні групи. А то виходить, що про одні ми пишемо забагато, а про інші повністю мовчимо.

Мігранти! Про болючі питання, пов'язані з етнічністю мігрантів, біженців, переселенців треба писати з особливою відповідальністю. Такі публікації не просто привертають увагу до цієї проблеми, а й можуть допомогти їх вирішити. Або навпаки.

Не робіть рекламу екстремістам! Публікуючи матеріали про екстремістські угруповання, ви можете досягнути протилежного ефекту. Якщо цього не уникнути, то думаємо, що в таких випадках треба робити акцент на засудження екстремістських дій.

Права людини понад усе! При висвітленні міжнаціонального спілкування в ЗМІ завжди треба пам'ятати про пріоритет громадянських прав над етнічними.

Не зациклюйтесь на негативі! Говорячи про конфлікти не можна забувати про їх протилежності – мирне і спокійне життя в стабільному суспільстві, рівноправність, толерантність і миролюбність.

Якщо можете не писати про етнічність – не пишіть! Ні, це не так. Звісно ж пишіть. Про те якщо ви сумніваєтесь, чи принесе ваш матеріал шкоду чи ні, тоді краще стриматися.

ВИКОРИСТАНІ І РЕКОМЕНДОВАНІ МАТЕРІАЛИ:

- Конституція України / Верховна Рада України: офіц. вид. – К.: 2014. – 104 с.
- Кримінальний кодекс України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5>
- Малькова В. К. "Не допускается разжигание межнациональной розни...": Книга об этнической журналистике. Из опыта анализа российской прессы / Малькова В. К. / М.: Academia, 2005. – 225 с.
- Прикладная конфликтология для журналистов / Составитель М.Мельников. – М.: Права человека, 2006. – 158 с.
- Мова ворожнечі у ЗМІ, листівка Інституту масової інформації (Україна)
- Етносоціологія: Навч. посіб. Ч. 1. Теоретико-методичні проблеми дослідження етнонаціональних феноменів / В. Л. Арбеніна / Харків: Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2004. – 194 с.

Видано в рамках проекту Херсонського обласного відділення Соціологічної асоціації України "Мова єдності та взаємоповаги" у партнерстві з Благодійним фондом "Воля" за фінансової підтримки Посольства США в Україні